

"אָנְכִי ה' אֱלֹהֶיךָ" היא המצווה לידע את השם – חלק ב

מאת אדיר דחוח-הלוי

בחודש שעבר למדנו מעט על מצוות ידיעת השם, ראינו שמצווה זו חשובה מאין כמותה משתי סיבות: האחת, היא המצווה הראשונה שניתנה לנו במעמד הר סיני, והשנייה, מצווה זו היא אחת משתי המצוות היחידות שניתנו לנו מפי הגבורה. עוד למדנו כיצד אנו מחויבים לדעת את השם, וזאת באמצעות התבוננות בבריאה ובכל מה שבתוכה, כלומר מהתבוננות בפעולות נלמד על פועל הפעולות. נמצא, שמצוות ידיעת השם נקנית בהתבוננות בנבראים, ובמלים אחרות בלימוד המדעים.

כמו כן, הבאנו בחודש שעבר שתי ראיות לטענתנו, עתה נביא שתי ראיות נוספות האחת מתוך פירוש המשנה לרמב"ם, והשנייה מתוך ספר מורה הנבוכים לרמב"ם. כאמור בחודש שעבר, בראש ספר המדע הרמב"ם כותב כך: "יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון" וכו'. מהן היסודות ומהן החכמות שמביאות לידיעת השם לפי הרמב"ם?

"וְהַחֲכֵמָה מֵאֵין תִּמְצָא" – מהי החכמה?

מהגדרת הרמב"ם את המלה "חכמה" בספרו פירוש המשנה עולה, שהמושג "חכמה" מבטא את ידיעת מדעי הטבע השונים, וזה לשונו בפירוש המשנה (הקדמה לאבות, עמ' רנ): "החכמה, והיא ידיעת הסיבות הרחוקות והקרובות אחרי ידיעת מציאות הדבר אשר חוקרים את סיבותיו". כלומר, לאחר שלמדנו על קיומה של תופעת טבע מסוימת, אנו חוקרים כיצד היא נוצרה ופועלת, ממה היא מורכבת, מהן המאפיינים הייחודיים שלה, כיצד היא משפיעה ומה תכליתה, וכיו"ב.

נמצא, כי מההתבוננות בבריאה (כלל היקום) ובנבראים (חי, צומח, דומם), אנו למדים על פעולותיו של בורא עולם, ובהכרת פעולותיו של בורא עולם אנו מתקרבים להשגתו ולידיעתו. עוד כותב הרמב"ם בספרו מורה הנבוכים, וזה לשונו (עמ' תיג–תטז): "שם חכמה נאמר בעברית [...] על השגת האמתיות אשר תכליתן השגתו יתעלה, אמר 'וְהַחֲכֵמָה מֵאֵין תִּמְצָא' [איוב כח, יב] [...]. נמצא, כי התכלית [...] היא מי שהגיע להשגתו יתעלה כפי יכולתו, וידע השגחתו על ברואיו בהמצאתם והנהגתם היאך היא".

מהמשפט האחרון "וידע השגחתו" וכו' עולה בבירור, שהחכמה האמורה היא לימוד מדעי הטבע וכל מדע שיש לו זיקה להבנת הבריאה, העולם וכל מה שנמצא בו. חשוב להזכיר, שישנם מדעים מכשירים, כגון מתמטיקה והנדסה, שלימודם אינו מוגדר כידיעת השם, אך חשיבותם רבה מפני שהם מכשירים את דעת האדם להבנת מדעי הטבע, ולהבחנה בין אמת לבין שקר, בין מציאות לבין דמיון, בין הזיה לבין השקפה נכונה.

השגת האמתיות

במורה הנבוכים לעיל צוינה "השגת האמתיות", המדעים נקראים "אמתיות", מפני שמושגים מדעיים נבחנים במונחי "אמת" ו"שקר". לדוגמה, אמת שהמים מורכבים באופן מסוים ושקר שהם מורכבים בכל האופנים האחרים, כלומר יש אמת מדעית אחת לכל נושא במדע. נמצא, שלימוד המדעים מחדד את שכלו של האדם, ומעניק לו יכולת להבחין בין אמת לבין שקר ובין הוכחה לסתירה. והחשוב ביותר, המדעים מלמדים את האדם לשאוף ולהשיג את אותה האמת האחת בכל נושא ונושא ובכל מדע ומדע. וזה לשון הרמב"ם במורה בתארו את מונחי האמת והשקר וזיקתם למדעים (עמ' יט–כ):

"כי בשכל יבדיל בין האמת והשקר [...], לפי שאין אומרים השמים כדוריים "טוב" והארץ שטוחה "רע", אלא אומרים אמת ושקר [כלומר, אמת שהאטמוספירה סביב כדור הארץ

חופפת בצורת כדור, ושקר שכדור הארץ שטוח], וכך בלשונו אומרים על הנכון והשווא "אמת" ו"שקר", ועל הנאות [=התנהגות מכובדת] והמגונה [=התנהגות מגונה] "טוב" ו"רע", ובשכל ידע האדם האמת מן השקר, וכך הוא הדבר בכל העניינים המושכלים [כלומר בכל המדעים]."

לימדו מדעים!

מצות ידיעת השם היא ציווי לאדם ללמוד מדעים, מפני שלימודם מרומם את האדם לידיעת פעולות השם והנהגתו את העולם. להלן ראייה נוספת לכך שמצוות השם מחייבת לידיעת את פעולותיו [=ברואיו] של בורא עולם, וזה לשון הרמב"ם במורה (עמ' תטו–תצז): "כבר בארו לנו גם הנביאים [...] שהשלימות שיש להתפאר בה ולשאוף לה היא ידיעתו יתעלה [...], אמר ירמיה [...] "פִּי אִם בָּזָאת יִתְהַלֵּל הַמֵּתְהַלֵּל הַשָּׁפֵּל וְיָדַע אוֹתִי" [ט, כג] [...]. אמר, כי ההתפארות היא בהשגתי ובידיעת תאריי, כלומר מעשיו [=ברואיו]."

קובץ הלכות בידיעת השם

הרמב"ם כותב בהלכות יסודי התורה (ד, יח), וז"ל: "בזמן שאדם מתבונן [...] ומכיר כל הברואים: ממלאך, וגלגל [=אסטרונומיה, ידיעת גרמי השמים ומהלכיהם], ואדם [=ידיעת גוף האדם] וכיוצא בו, ויראה חכמתו של הקדוש ברוך הוא בכל היצורים ובכל הברואים [=כל שאר מדעי הטבע] [...] תצמא נפשו ויכמה בשרו לאהוב את המקום ב"ה".

ושם בפרק ז, כותב הרמב"ם: "אדם שהוא ממולא בכל המידות הללו [חכם ומתגבר על יצרו תמיד], שלם בגופו [איננו בעל מום או בעל ייסורים], כשייכנס לפרדס [=ידיעת השם וייחוד השם], ומסתכל בחכמתו של הקדוש ברוך הוא פולה מצורה ראשונה [=המלאכים לדרגותיהם] עד טבור הארץ [=כל שאר הנבראים ביקום], ויודע מהן גודלו – מיד רוח הקודש שורה עליו".

ובסוף הלכות תשובה כותב הרמב"ם: "דבר ברור וידוע שאין אהבת הקדוש ברוך הוא נקשרת בלבו של אדם עד שישגה בה תמיד כראוי ויעזוב כל שבעולם חוץ ממנה, כמו שציוה "פְּכַל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ" [דברים ו, ה] – אלא בדעה שידעהו, ועל פי הדעה תהיה האהבה. אם מעט מעט ואם הרבה הרבה. לפיכך צריך האדם [...] להבין ולהשכיל בחכמות ותבונות המודיעין לו את קונו כפי כח שיש באדם להבין ולהשיג".

ידיעת צור העולמים במצוות המזוזה

אחת המצוות שנועדו להזכיר לנו את ה' יתברך היא המזוזה. יש הסוברים שתכליתה לשמור על הבית מגנבים ופורצים, אך רבנו הרמב"ם לא כן עמו, אלא תכליתה להזכיר לאדם את בורא עולם. בכל פעם שהאדם נכנס לביתו יביט במזוזה ויזכר בבורא עולם. זיכרון זה יטפח בקרבו יראת שמים, וכל התנהלותו עם בני ביתו תהיה לאור ידיעתו את השם שצופה על כל מעשיו.

לדעת רבנו הרמב"ם, טעות גדולה לחשוב שהמזוזה היא קמיע לשמירה על משפחות הבית, כך הופכת מצוות המזוזה ממצווה שמביאה לידיעת השם וליראת השם, לקמיע זול שכאילו מחליף את חברת הביטוח. האם הקב"ה נתן לנו את המצוות כדי שתהיינה לנו מהן תועלת גשמית? חס ושלום! כל המצוות תכליתן להכשיר את נפש האדם, ולזכך את נפשו למען יצדק ביום הדין הגדול.

ונסיים בדברי הרמב"ם בהלכות מזוזה (ו, יג): "וידע שאין דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא ידיעת צור העולמים, ומיד הוא חוזר לדעתו והולך בדרכי מישרים". בחודש הבא א"ה נמשיך לעסוק בנושא זה, ונעיין במאמרו של מרי "לימודי חול" במשנת הרמב"ם".